

Nr 34.

Ankom till riksdagens kansli den 16 december 1939 kl. 7 e. m.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om tjänsteplikt m. m. dels ock en i ämnet väckt motion.

Genom en den 1 december 1939 dagtecknad, till andra särskilda utskottet hänvisad proposition, nr 92, har Kungl. Maj:t under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga vid propositionen fogade här nedan intagna förslag till

- 1) lag om tjänsteplikt; samt
- 2) lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehaft en i anledning av densamma inom andra kammaren väckt motion, nr 65, av herr Nordström i Kramfors *m. fl.* I motionen hemställes om avslag å propositionen.

Beträffande de skäl som ligga till grund för Kungl. Maj:ts förslag får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till propositionen. I fråga om motiveringen till motionärernas hemställan hänvisas till motionen.

I propositionen lämnas en redogörelse för tjänstepliktlagstiftning i vissa av de krigförande länderna under 1914—1918 års världskrig ävensom för viss i utlandet nu gällande lagstiftning om tjänsteplikt. Vidare redogöres för tidigare författningsförslag rörande allmän tjänsteplikt i Sverige. Dessa redogörelser återfinnas å sid. 17—25 i propositionen.

I en den 21 september 1938 dagtecknad, inom rikskommissionens för ekonomisk försvarsberedskap kansli upprättad promemoria lämnades redogörelse för vissa inom nämnda kansli förberedda författningsutkast och andra handlingar ävensom vissa gällande författningsbestämmelser, vilka vid kristillfälle påkallade åtgärder av Kungl. Maj:t. Vid promemorian funnos fogade, bland annat, utkast till lag om tjänsteplikt m. m. samt i samband därmed stående utkast till lag om undantag från gällande bestämmelser angående arbetarskydd m. m. och lag angående tjänstepliktigs deltagande i val ävensom utkast till vissa tillämpningsförfattningar, nämligen förordning om fullgörande av tjänsteplikt och förordning med särskilda bestämmelser om arbetsförmedling, allt jämte motivering.

Samtidigt med nyss omförmälda handlingar överlämnades från rikskommissionens kansli ett av förutvarande ledamoten av kommissionen härads-hövdingen K. Dahlberg utarbetat preliminärt utkast till lag om tjänsteplikt m. m. jämte därtill hörande promemoria.

De inom rikskommissionen upprättade utkasten till lag om tjänsteplikt m. m., förordning om fullgörande av tjänsteplikt samt förordning med särskilda bestämmelser om arbetsförmedling finnas såsom bilagor (*Bilagor B, C och D*) fogade vid propositionen. Jämväl det av härads-hövdingen Dahlberg utarbetade utkastet till lag om tjänsteplikt m. m. har såsom bilaga (*Bilaga E*) fogats vid propositionen. En redogörelse för innehållet i ifrå-gavarande utkast lämnas i propositionen å sid. 25—32.

Över de nämnda förslagen jämte motiv hava inhämtats yttranden av överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Södermanlands, Jönköpings, Malmö-hus, Göteborgs och Bohus, Skaraborgs, Örebro, Kopparbergs, Västernorr-lands och Norrbottens län, socialstyrelsen, kommerskollegium, riksförsäk-ringsanstalten, pensionsstyrelsen, domänstyrelsen, järnvägsstyrelsen, telegraf-styrelsen, generalpoststyrelsen, vattenfallsstyrelsen, väg- och vattenbyggnads-styrelsen, svenska arbetsgivareföreningen och landsorganisationen i Sverige. Vid yttrandet från länsstyrelsen i Malmöhus län fanns fogat ett yttrande av försvarsassistenten i länet.

Förslaget att införa lagbestämmelser om tjänsteplikt blev i princip till-styrkt eller lämnat utan erinran av samtliga remissmyndigheter. Svenska arbetsgivareföreningen och landsorganisationen framhöllo, att de visserligen hyste stora principiella betänkligheter mot den föreslagna regleringen av arbetsmarknaden men att likväl, då en allmän tjänsteplikt i de extraordinära situationer, som förslaget avsåge, syntes ofrånkomlig, de icke ville motsätta sig införandet av ett tjänstepliktsinstitut.

En närmare redogörelse för innehållet i yttrandena finnes intagen å sid. 32—39 i propositionen.

Sedan chefen för socialdepartementet jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 24 mars 1939 tillkallat särskilda sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap, hava de sakkunniga med skrivelse den 23 september 1939 överlämnat *dels* utkast till lag om arbetsmarknadens reglering i vissa hän-seenden under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (krisarbets-lag), utarbetat på grundval av preliminära beslut av de sakkunniga, och *dels* en på de sakkunnigas uppdrag inom dess kansli utarbetad promemoria i anslutning till lagutkastet.

I promemorian anförde de sakkunniga bland annat, att de funnit sig böra föranstalta om flera utredningar för ett närmare bedömande av arbetskraft-försörjningen i ett krisläge. Dessa utredningar hade även på vissa undantag när färdigstälts. För att rätt kunna tjäna sitt ändamål måste utredningarna bli va föremål för bearbetningar ävensom i vissa fall jämförelser sinsemellan. De sakkunniga hade stått i begrepp att gripa sig an med detta arbete vid den tidpunkt, då krisläget börjat aktualiseras. Med anledning av den vändning,

som förhållandena undergått, hade de sakkunniga emellertid sett sig nödsakade att avstå från utredningarnas bearbetande för att i stället koncentrera arbetet å ett snabbt utarbetande av förslag till lag i nu ifrågavarande avseende.

Över utkastet till krisarbetslag och den därtill anknytande promemorian inhämtades yttranden från överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Södermanlands, Jönköpings, Malmöhus, Skaraborgs, Örebro, Kopparbergs, Västernorrlands och Norrbottens län, socialstyrelsen, kommerskollegium, rikskommisionen för ekonomisk försvarsberedskap, arbetsdomstolens ordförande (såvitt angick 9 kap.), domänstyrelsen, järnvägsstyrelsen, telegrafstyrelsen, generalpoststyrelsen, vattenfallsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen i Sverige, Sveriges allmänna lantbrukssällskap, riksförbundet landsbygdens folk samt de anställdas centralorganisation (Daco). Vid yttrandet från kommerskollegium fanns fogat av kollegium infordrade yttranden från Stockholms handelskammare, handelskammaren i Göteborg och Skånes handelskammare. Vidare avgavs i ärendet ett yttrande av Sveriges förenade studentkårer.

De sakkunnigas förslag tillstyrktes eller lämnades utan erinran i samtliga avgivna yttranden utom i yttrandena från landsorganisationen och Daco. Även i dessa yttranden tillstyrktes emellertid förslaget med vissa förbehåll.

För vissa allmänna synpunkter och riktlinjer, som anförts i de sakkunnigas förslag och de däröver avgivna yttrandena, redogöres å sid. 43—53 i propositionen.

Sedermera avgavs med skrivelse den 2 november 1939 slutligt förslag av de sakkunniga i ärendet. De sakkunniga, vilka voro enhälliga, åberopade därvid såsom sitt definitiva förslag innehållet i lagutkastet och promemorian med de ändringar och tillägg, som i det slutliga förslaget angivits. I nämnda skrivelse upptogo de sakkunniga även till bemötande i yttrandena över utkastet gjorda erinringar.

I det följande avses med benämningen *preliminärförslaget* det med skrivelse den 23 september 1939 framlagda utkastet till krisarbetslag och, såvitt angår motivering, den därvid fogade promemorian samt med *slutförslaget* de sakkunnigas definitiva förslag till lag om arbetskraftens användning under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (krisarbetslag) och den ytterligare motivering därtill, som anförts i skrivelsen den 2 november 1939.

En sammanställning av lagtexten enligt de sakkunnigas preliminär- och slutförslag har såsom bilaga (*Bilaga F*) fogats vid propositionen.

De sakkunnigas lagförslag har varit föremål för överarbetning inom socialdepartementet, därvid utarbetats dels förslag till lag om tjänsteplikt, dels ock förslag till lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

Föredragande departementschefen, statsrådet Forsslund, har vid remiss till lagrådet av de upprättade lagförslagen angående förslagens huvudgrunder anfört följande:

»Det rådande utrikespolitiska läget har i vårt land liksom i de flesta andra europeiska länder nödvändiggjort en samhällets anpassning för försvarsända-

mål eller eljest för krigsförhållanden. Ett led i strävandena att åstadkomma sådan anpassning utgör tillskapandet av en lagstiftning, som medgiver fördelning av arbetskraften under utomordentliga förhållanden.

Den anpassning, varom sålunda är fråga, har i stort sett två huvuddrag, ett försvarstekniskt samt ett närings- och handelspolitiskt. Vad det förstnämnda angår, är det ett välkänt förhållande, att det i vår tid för krigföring och i viss utsträckning även för förberedande försvarsåtgärder icke är tillräckligt att taga i anspråk ett begränsat antal medborgares tjänster och viss produktion av krigsförnödenheter, utan att härför erfordras en målmedveten och planmässig inriktning under statsmakternas ledning av stora delar av samhällslivet, av produktion, samfärdsel och distribution. Denna nyinriktning och omläggning har två sidor: dels erfordras anläggningar och förnödenheter direkt för försvarsändamål och dels förorsakas desorganisation på många områden genom inkallelser av personal för sådant ändamål.

Icke mindre uppmärksamhet kräver den andra huvudsynpunkten på anpassningsproblemet, den närings- och handelspolitiska. Även de länder, där försvarsåtgärder i egentlig mening icke påkallas i den omfattning, som nyss åsyftats, beröras kännbart av det handelskrig, som numera är ett framträdande led i en stormaktskonflikt. I detta hänseende är det tillräckligt att hänvisa till vårt eget lands erfarenheter såväl från det nu pågående kriget som från 1914—1918 års världskrig. Utrikeshandelns därav föranledda svårigheter — i yttersta fall en formlig avspärrning — kunna påkalla en omläggning av delar av näringslivet och av transportvägar, i främsta rummet för att tillgodose befolkningens försörjning med nödvändighetsvaror men även för att nyinrikta sådan produktion, som för råvaror, drivmedel eller avsättning är beroende av utrikeshandelns normala gång. Även om en sådan anpassning naturligtvis till stor del äger rum självmant av ekonomiska orsaker, torde till icke ringa del densamma kunna befordras och de svårigheter, som förorsakas samhället och enskilda, mildras genom statliga åtgärder.

De planmässigt och, om så erfordras, med samhällets maktmedel genomförda förändringar, vilka man sålunda torde vara nödsakad att förbereda, böra tydligen omfatta alla de faktorer, som äro av betydelse för produktionsprocessen samt transport- och distributionsapparaten, såsom anläggningar, maskiner, transportmedel, råvaror, drivkraft och arbetskraft. Vad angår egendom av olika slag, anläggningar, transportmedel och varor, hava statsmakterna redan genom den nu gällande rekvisitions- och förfogandelagstiftningen vittgående möjligheter att tillgodose de behov, som här antytts. Beträffande den viktigaste av de återstående nyssnämnda faktorerna, den mänskliga arbetskraften, äga myndigheterna för närvarande på de flesta områden icke några möjligheter att leda densamma i önskad riktning. Det föreliggande förslaget avser att i sistnämnda hänseende fullständiga våra försvarsberedskapsåtgärder.

Såsom framgår av den föregående redogörelsen, hava åtgärder av det slag, som här avses, vidtagits eller planlagts i flera länder, och även i vårt land hava under det förra världskriget och senare företagna utredningar, nu senast av de sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap, utmynnat i

förslag i samma riktning. I yttrandena över de sakkunnigas preliminära förslag hava åtgärder av detta slag icke från något håll avstyrkts; i allmänhet hava de betecknats såsom nödvändiga eller i hög grad önskvärda.

Ehuru det sålunda knappast kan betvivlas, att i vissa lägen särskilda möjligheter att fördela arbetskraften äro önskvärda eller kunna visa sig nödvändiga, skulle det självfallet hava varit av stort värde att erhålla en fullständigare bild av de olika förhållanden, som under skilda krislägen kunna antagas komma att råda på arbetsmarknaden. Till ett sådant klarläggande hava de utredningar av merendels statistisk art syftat, vilka ombesörjts av de sakkunniga och som finnas omnämnda i det föregående. De sakkunniga hava härom uttalat, att för det angivna ändamålet resultaten av de särskilda utredningarna ytterligare måste bliva föremål för bearbetning ur skilda synpunkter och inbördes jämförelse, men att de sakkunniga vid den hastiga försämringen av det utrikespolitiska läget funnit det angeläget att utan avvaktan på det slutliga resultatet av detta arbete framlägga förslag till sådan lagstiftning i ämnet, som utvecklingen inom kort kunde göra behövlig.

Även enligt min mening har detta tillvägagångssätt varit nödvändigt i nuvarande läge. Jag vill emellertid framhålla, att det vunna utredningsmaterialet efter fortsatt bearbetning bör bliva av värde för planläggningen av lagens tillämpning liksom för bedömandet av denna lagstiftningsfråga framdeles. Båda dessa synpunkter förtjäna i detta fall särskilt beaktande. Ämnets beskaffenhet gör det nämligen nödvändigt att i stor utsträckning åt rättstillämpningen överlämna avgöranden om vilka ingripanden, som under föreliggande förhållanden böra anses påkallade, varför berörda utredningar även i fullbordat skick delvis torde komma att få sin största betydelse som vägledning för de tillämpande myndigheterna, i första rummet Kungl. Maj:t. Vad angår deras betydelse för lagstiftningsfrågans framtida behandling är att märka, att lagen föreslås provisorisk med begränsad giltighetstid, varför dessa frågeställningar inom en nära framtid åter kunna bliva aktuella.

Med hänsyn till berörda svårigheter att nu bedöma omfattningen och karaktären av den reglering av arbetskraftens utnyttjande, som i olika krislägen kan visa sig behövlig, hava de sakkunniga utformat sitt lagförslag i ämnet såsom ett system av olika möjligheter till ingripanden av större eller mindre räckvidd och av olika innebörd för den enskilde. Inom den sålunda givna ramen har det överlämnats åt Kungl. Maj:t — beträffande vissa principavgöranden åt Kungl. Maj:t och riksdagen — att utvälja den lämpligaste formen för ingripande. Detta kan ske genom någon av de föreslagna åtgärderna eller genom en kombination av olika åtgärder. Det har emellertid inskräpts, att åtgärderna böra, vad angår rubbningar i näringslivet och intrång i den enskilde arbetstagarens frihet, inskränkas till vad föreliggande förhållanden göra oundgängligen nödvändigt.

Till denna principiella uppläggning av problemet kan jag ansluta mig. Det bör understrykas, att med ett så utformat förslag ingen som helst ståndpunkt tagits till frågan, i vad mån näringslivet och arbetsmarknaden kunna förväntas av egen kraft övervinna de påfrestningar, för vilka de i nu ifrågavarande hän-

seende måste befaras bliva utsatta. Icke heller skall i detta sammanhang till närmare behandling upptagas spørsmålet, om denna förmåga hos den fria marknaden kan och bör stimuleras genom åtgärder från statsmakternas sida. Hit höra bland annat frågor om understödjande av den verksamhet, som bedrivs för att söka med frivilligt uppbådad reservarbetskraft fylla de luckor, som krigsförhållandena skapa. Detta frågekomplex, som förvisso är av stort intresse och stor vikt, torde emellertid få upptagas till behandling i annat sammanhang. Med det föreliggande lagförslaget avses endast, att — sedan det otvetydigt konstaterats eller eljest är uppenbart, att de självverkande krafterna på arbetsmarknaden jämte de frivilliga hjälpaktionerna icke äro tillfyllest, varför statsingripande måste ske — anvisa vägarna för detta statsingripande, därvid för detta ändamål erbjudes ett urval, som medgiver åtgärdens inskränkande till det i varje läge oundgängliga.

Jämväl vad angår utformningen av detta program av successivt skärpta åtgärder finner jag mig kunna i det hela biträda vad de sakkunniga föreslagit, och jag vill här i korthet sammanfatta vad som enligt min mening utgör dess väsentliga drag.

Förslagets kärnpunkt utgör angivandet av de samhällsviktiga arbetsområden, vilkas tillgång på arbetskraft lagen avser att säkerställa. Närmast gäller detta försvarsändamål, livsmedels- och bränsleförsörjning samt samfärdsel, men därjämte nämnes generellt annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Lagens huvudsyfte kan sammanfattas sålunda, att den vill säkerställa ifrågavarande samhällsviktiga verksamhetsområdens behov av arbetskraft trots den knapphet därå, som förorsakats av militära åtgärder, och trots den desorganisation, som till följd av krigsförhållandena råder inom näringslivet.

Det jämförelsevis lindrigaste intrång i den individuella friheten, som lagen medger i nämnda syfte, innebär, att den som söker ny anställning är underkastad viss begränsning i valet av sådan. Denna anordning har betydelse i två hänseenden: dels förhindras, att den arbetskraft, som för tillfället finnes inom viktiga verksamhetsområden, söker sig till mindre viktiga sådana, och dels föres ledig arbetskraft företrädesvis till de viktiga områdena. Den nu åsyftade regleringen vinnes genom utfärdande av s. k. *företrädesbestämmelser* (9 §). Att märka är, att på detta stadium intet tvång vilar på den enskilde utöver vad nu sagts. Det föreligger sålunda ingen skyldighet att byta anställning, ej heller att antaga en viss individuell sådan; företrädet gäller endast hela verksamhetsområden eller i varje fall hela grupper av anställningar. Icke heller föreligger något formellt tvång att alls taga arbete inom det privilegierade området, försåvitt vederbörande föredrager att icke taga någon anställning alls utan i stället t. ex. driva egen verksamhet. Slutligen synes mig böra betonas, att i detta läge förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, arbetsvillkor o. s. v. icke på något sätt beröras av åtgärderna.

De längre gående åtgärder, som lagen i därpå följande stadier reglerar, skilja sig från företrädesbestämmelserna huvudsakligen däri, att desamma principiellt knyta arbetstagaren till en viss bestämd anställning i ett individuellt angivet företag. Detta hindrar dock icke, att arbetstagaren medgives

den valfrihet mellan anställningar och den rörelsefrihet i allmänhet, som förhållandena tillåta, men detta blir beroende av myndighets prövning i varje särskilt fall. Nu åsyftade åtgärder sammanfattas i lagförslaget under benämningen *tjänsteplikt*.

Liksom lagens allmänna syfte förut angivits vara att säkerställa vissa verksamhetsområdens behov av arbetskraft, kan tjänstepliktens ändamål i det särskilda fallet sägas vara att försäkra ett visst företag om en viss persons arbetskraft. I enlighet härmed måste tjänsteplikten innebära två krav på arbetstagaren. Det ena kravet avser, att arbetstagaren, om han redan är anställd hos företaget, stannar kvar där och icke söker sig därifrån men, om han icke är anställd i företaget, lämnar sin nuvarande verksamhet och tager anställning i detsamma. Det andra kravet avser det förhållandet, att i enlighet med denna lagstiftnings syfte den ifrågavarande verksamheten icke endast behöver en formellt anställd arbetsstyrka utan även garanti för att faktiskt erhålla denna styrkas arbetsprestationer. I denna del anges tjänstepliktens innebörd vara att »fullgöra» det åtagna arbetet, vilket innesluter förbud såväl mot arbetsinställelser i vanlig mening som mot individuell underlåtenhet att fullgöra arbetsprestationen.

Det synes mig böra särskilt bemärkas, att tjänstepliktens tvångsmässiga innehåll inskränker sig till vad nu angivits. Därutöver råder normal frihet och gälla vanliga regler för förhållandet mellan tjänstepliktberättigad arbetsgivare och tjänstepliktig arbetstagare. Sålunda gäller som eljest lagstiftningen om arbetsförhållanden — om arbetarskydd, arbetstid, semester, kollektivavtal, föreningsrätt, förhandlingsrätt o. s. v.; inom vanliga gränser råder full avtalsfrihet om arbetsvillkoren, kollektivavtal äga giltighet för tjänstepliktiga liksom för andra och fast utbildad sedvänja inom ett område äger giltighet som eljest (22 §). Särskilt torde böra uppmärksammas, att avtalsfriheten i förslaget genomgående givits företräde. Detta gäller till och med de båda förut angivna huvudpunkterna i tjänstepliktens innebörd, skyldigheten att antaga eller behålla en anställning och skyldigheten att fullgöra arbetsprestationen. Om nämligen arbetsgivaren är ense med arbetstagaren om att denne icke behöver stanna kvar i arbetet eller om sådan enighet råder beträffande arbetsprestationens fullgörande, gäller detta, och lagen kräver intet därutöver.

Vad särskilt angår bestämmandet av arbetsvillkoren, medför emellertid det ena av de båda förutnämnda tvångsmomenten, förbudet mot arbetsinställelser, den konsekvensen, att vad angår tjänstepliktiga de gängse formerna för reglerande av arbetsvillkoren måste kompletteras i ett avseende. Om nämligen avtalsfriheten på detta område icke kan utnyttjas, enär enighet icke vinnes trots förhandlingar och — i viktigare fall — förlikningsingripande, är ju den eljest möjliga utvägen, den öppna konflikten, beträffande tjänstepliktiga utsluten. För att i sådana fall komma till ett resultat i fråga om villkoren upp-tager förslaget ett skiljedomsförfarande inför offentlig myndighet, vilket kan påfordras av endera parten (27—33 §§). Skiljedomen skall enligt förslaget meddelas i regel av särskild skiljenämnd (eller skiljenämnder) med benäm-

ningen »lönenämnd för tjänsteplikt» och inbegripande representanter för arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, men i vissa fall av större finanspolitisk betydelse av Kungl. Maj:t.

Inom tjänsteplikten kunna i förslaget särskiljas tre stadier av sinsemellan ganska olika innebörd. Det första och till betydelsen för den enskilde tydligen lindrigaste av dessa avser arbetstagare, som redan äro anställda i privilegierade företag. Som förut antytts, innebär för deras del tjänsteplikten — utom tvånget att fullgöra arbetsprestationen, vilket är gemensamt för alla formerna av tjänsteplikt — skyldighet att stanna kvar i samma anställning tills arbetsgivaren eller, vid hans vägran, myndighet ger tillstånd till avsked. Denna form av tjänsteplikt benämnes i förslaget »*tvångsförlängning*» (12 §).

De övriga formerna av tjänsteplikt avse däremot personer, som icke äro förut anställda i det tjänstepliktberättigade företaget utan alltså nödgas frågå sin dittillsvarande sysselsättning för att fullgöra skyldigheten. I många fall bör en sådan form av tjänsteplikt kunna fullgöras utan större olägenhet, men det är oförnekligt, att detta fullgörande åter i andra fall måste medföra ekonomisk förlust och annan olägenhet, särskilt om detsamma nödvändiggör flyttning till annan ort. Såsom i det följande något beröres, anvisar förslaget visserligen möjligheter att i betydlig utsträckning kompensera sådan förlust, men förhållandet har likväl föranlett en i förslaget genomförd differentiering av de former av tjänsteplikt, som innebära förflyttning till en ny syssla.

Förslaget upptager nämligen av tjänsteplikt av denna innebörd två specialformer, avseende personer, vilka man förutsätter i regel kunna utan större ekonomisk förlust och personlig olägenhet underkasta sig en sådan förflyttning till nytt arbete och eventuellt till annan ort. Dessa specialformer anses därför kunna och böra tillgripas, innan man mera allmänt tager tjänsteplikt i anspråk. Den ena formen har avseende å dem, som åtnjuta pension på grund av tjänst men ännu hava arbetsförmåga; på detta förstadium skall emellertid denna skyldighet, kallad »*tjänsteplikt för pensionstagare*», kunna avse endast arbete, som är likartat med det vederbörande utförde i aktiv tjänst (13 och 14 §§). Den andra specialformen av sådan mindre ingripande tjänsteplikt benämnes »*tjänsteplikt för ungdom*» och avser personer i 16—19 års ålder. Densamma är företrädesvis avsedd att komma till användning i form av ett slags »upp-båd», där i princip alla ungdomar i en viss ålder kallas ut för att under en kort tid hjälpa till med något viktigt arbete av brådskande beskaffenhet, t. ex. att rädda en hotad skörd (15 §).

I de fall, vilka icke kunna tillgodoses genom nämnda båda specialformer, måste användas den sista i förslaget upptagna formen av tjänsteplikt, kallad »*allmän tjänsteplikt*», vilken sålunda är »allmän» i den meningen, att den principiellt kan åläggas även andra än förut omförmälda begränsade kategorier av medborgare (16 §). Emellertid hava förut angivna hänsyn till den enskildes olägenhet beaktats även i reglerna om användningen av denna tjänstepliktsform. I enlighet med förslagets genomgående princip att städse inskränka åtgärdernas omfattning till det oundgängligen erforderliga skall Kungl. Maj:ts förordnande om sådan tjänsteplikt kunna begränsas till vissa kategorier, och

därvid nämnas som möjliga urvalsgrunder även ålder, försörjningsskyldighet och bostadsort. Därigenom är det sålunda möjligt att redan i det grundläggande beslutet tillgodose förutnämnda hänsyn. Därtill kommer, att det samma vunnit beaktande även i reglerna om den inbördes ordning, i vilken de tjänstepliktiga skola uttagas inom de i Kungl. Maj:ts beslut uppdragna gränserna (21 §).

Vad angår kompensation för de förluster, som utkrävandet av tjänsteplikt kan väntas medföra, innehåller lagen dels en föreskrift, att tjänstepliktig skall, liksom fallet är i fråga om värnpliktig, äga återinträda i sitt förutvarande arbete efter skyldighetens fullgörande (41 §), och dels vissa regler om ersättningar av statsmedel (34—39 §§). De senare avse rese- och flyttningkostnader, ökade levnadskostnader genom dubbla hushåll samt förlust av arbetsinkomst. Beträffande de ekonomiskt viktigaste av dessa statsbidrag innebär förslaget intet ståndpunktstagande i detalj utan endast angivande av vissa allmänna linjer för frågans lösande. Jag förutsätter, att den slutliga utformningen härav i samband med frågor om anslag för ändamålet komma att underställas Kungl. Maj:ts och riksdagens prövning. Dessa frågor avgörande måste rimligen under olika perioder bliva beroende av krisens ekonomiska påfrestningar i andra hänseenden, av den omfattning, i vilken militära bördor påläggas medborgarna o. s. v. I detta sammanhang vill jag endast uttala min anslutning till de sakkunnigas mening, att därvid under alla förhållanden de sämst ställda inkomsttagarna böra beredas full kompensation.

Om förslaget i dess helhet är vidare att nämna, att de föreslagna ingripandena i princip icke skola gälla personer över 70 års ålder.

I förslaget och dess motivering uppdragas slutligen grundlinjerna för en organisation för dess genomförande. I detta hänseende må nämnas, att viktiga uppgifter därvid tillmätts den offentliga arbetsförmedlingen, vilken för ändamålet föreslås provisoriskt övertagen av staten och inordnad i en extraordinär förvaltningsbyggnad för detta område, omfattande en central riksmyndighet och lokala myndigheter i länen. Vidare föreslås upphörande av det nuvarande övergångsskedet i fråga om den redan i princip förbjudna enskilda arbetsförmedlingsverksamheten ävensom en anordning, kallad »arbetsförmedlingstvång», varigenom möjlighet till kontroll vinnes över alla anställningsavtal.

I några yttranden över sakkunnigförslaget har berörts frågan om tillfällig suspendering av viss arbetarskyddslagstiftning i syfte att delvis undanröja de svårigheter, som uppkomma genom bristen på arbetskraft i vissa krislägen. Med anledning härav vill jag framhålla, att detta spörsmål behandlats i en till årets urtima riksdag avlåten proposition (nr 76) med förslag till lag om eftergift under vissa förhållanden från bestämmelserna i 19 § första stycket lagen om arbetarskydd. Förslaget innebär befogenhet för Kungl. Maj:t att beträffande företag, som bedriver tillverkning eller beredning av förnödenheter för rikets försvar, under utomordentliga förhållanden dispensera från gällande förbud mot kvinnors nattarbete.

I nämnda proposition har redogjorts för tidigare åtgärder och förslag i

sådant syfte, bland annat en i vårt land gällande lagstiftning i ämnet åren 1915—19, ett år 1938 inom rikskommissionens för ekonomisk försvarsberedskap kansli utarbetat förslag därom samt en innevarande år gjord framställning i sådan riktning från arméförvaltningens tygdepartement, över vilka båda sistnämnda förslag avgivits yttranden av myndigheter och sammanslutningar. Över tygdepartementets framställning har yttrande avgivits jämväl av sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap, vilka därvid uttalat, att det enligt deras mening icke för närvarande föreläge behov att tillskapa en fullmaktslagstiftning i detta ämne utöver vad i förenämnda proposition upptagits.

I samband därmed anförde jag till statsrådsprotokollet, att det icke för närvarande syntes påkallat att i vidare mån än sålunda skett föreslå möjlighet till dispens från några av sociala hänsyn lagstadgade begränsningar i rätten att utnyttja arbetskraft. Såvitt anginge undantag från de grundläggande bestämmelserna i 1930 års allmänna arbetstidslag hade dispens i åtminstone ditintills erforderlig utsträckning kunnat med stöd av lagen meddelas av arbetsrådet. I övrigt hade behov av dispens från arbetarskyddslagen eller eljest gällande arbetslagstiftning dittills icke gjort sig med någon styrka gällande. Skulle så senare bliva fallet, torde i det läget få övervägas, huruvida särskilda åtgärder borde vidtagas.

Vad sålunda anförts vill jag även i detta sammanhang åberopa. Jag vill emellertid understryka, att om en sådan lagstiftning skulle visa sig behöfelig, densamma torde kunna utan dröjsmål tillskapas.»

En redogörelse för detaljbestämmelserna i departementsförslaget i anslutning till de sakkunnigas preliminärförslag och slutförslag jämte de över preliminärförslaget avgivna yttrandena lämnas å sid. 60—149 i propositionen, var till utskottet hänvisar.

Lagrådet har vid sin granskning av förslaget framställt vissa erinringar, vilka vid den fortsatta departementsbehandlingen vunnit beaktande. Den väsentligaste av de vidtagna ändringarna innebär, att det i det remitterade förslaget upptagna förstatligandet av de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna ersatts med bestämmelser om dessa anstalters ställande under länsarbetsstyrelsernas ledning.

Utskottet.

Det nu framlagda förslaget till lagstiftning om tjänsteplikt avser att utgöra ett led i de åtgärder, som under utomordentliga förhållanden kunna bliva erforderliga för ernående av en sådan fördelning av arbetskraften att behovet därav, framförallt inom försvarsberedskapen och folkförsörjningen, kan tillgodoses. De föreslagna bestämmelserna innebära icke blott att inom vissa gränser skyldighet kan åläggas envar enskild att fullgöra visst arbete, utan även att frågan om ersättningen för det ålagda arbetet och övriga anställningsvillkor kan komma att avgöras i extraordinär väg. Med hänsyn till det rådande allvarliga läget och det moderna krigets totala karaktär kunna sådana vittgå-

ende ingripanden i de enskildas förhållanden bliva ofrånkomliga. Erfarenheten från andra länder synes giva vid handen att frivilliga åtgärder icke räcka. I yttrandena över det av sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap framlagda preliminära förslaget i ämnet har också lagstiftning av nu ifrågasatt slag icke från något håll avstyrkts. Utskottet anser sig alltså böra förorda att en lagstiftning i ämnet nu genomföres och kan således icke biträda det i motionen II: 65 framställda yrkandet om avslag å propositionen.

Med hänsyn till lagstiftningens för de enskilda ingripande karaktär vill emellertid utskottet i anslutning till departementschefens uttalanden framhålla, att det i varje läge bör noggrant prövas, huruvida icke det åsyftade målet helt eller delvis kan nås på annat sätt. Sålunda böra de självverkande krafterna inom näringslivet så långt möjligt understödjas och möjligheterna att utnyttja frivillig arbetskraft i första hand tillvaratagas. Utskottet vill här betona, att det bör ytterligare övervägas huruvida man ej genom en lagstiftning om tillfälligt vidgad rätt till dispens från arbetarskyddslagstiftningens bestämmelser, särskilt i fråga om arbetstiden, kan i större eller mindre utsträckning undvika att tillgripa tjänsteplikt. En sådan anordning måste naturligen begränsas till vad som kan tillåtas ur hälso- och skyddssynpunkt. Anordningen, som förordats i ett flertal remissyttranden, erbjuder den påtagliga fördelen att man vinner en ökad arbetsprestation av de mest yrkeskunniga arbetarna, under det att man med tjänsteplikt tydligen får i stor utsträckning använda inom vederbörande yrke oskolad arbetskraft.

Därest den föreslagna tjänstepliktlagen sättes i kraft, kommer dess verkan uppenbarligen i avgörande grad att bero på den organisation som skall handhava dess praktiska tillämpning. Utformningen därav är i lagen allenast schematiskt angiven. Det är därför av synnerlig vikt att denna organisation så snart som möjligt definitivt planlägges och huvudorganen tillsättas, på det att de åtgärder, som kunna komma att vidtagas, såvitt möjligt bliva förberedda i god tid. En betydelsefull uppgift för organisationen blir att fortsätta inventering av arbetskrafterna å de områden, där ett ingripande närmast kan anses bliva aktuellt, samt att utreda det sannolika behovet av extra arbetskraft på dessa områden med hänsyn till militära inkallelser och andra omständigheter.

Beträffande de särskilda bestämmelserna i förslaget till lag om tjänsteplikt får utskottet anföra följande.

I 3 § angivas huvuddragen av den organisation som skall handhava tillämpningen av lagen. Ledningen av lagens tillämpning för riket i dess helhet skall sålunda närmast under Kungl. Maj:t tillkomma myndighet som Kungl. Maj:t därtill förordnar, i lagen benämnd riksarbetsstyrelsen. I länen skall lagens tillämpning ankomma på de myndigheter, vilka av Kungl. Maj:t erhålla detta uppdrag, benämnda länsarbetsstyrelser. Utskottet tillstyrker den utformning av organisationen, som upptagits i förevarande paragraf och för vilken vissa närmare riktlinjer angivits i de sakkunnigas slutförslag. I överensstämmelse med vad departementschefen vid denna paragraf uttalat anser utskottet, att

länsstyrelserna icke annat än i undantagsfall kunna komma att fungera såsom länsarbetsstyrelser. Av vikt är att de organ, som sålunda torde komma att tillskapas, sammansättas av på området särskilt kvalificerade män eller kvinnor.

I de angivna riktlinjerna för organisationens utformning har icke klarlagts, huru förhållandet mellan å ena sidan den centrala myndighet, som skall handhava tillämpningen av tjänstepliktlagen, d. v. s. riksarbetsstyrelsen, och å andra sidan den myndighet, som i det åsyftade krisläget skall handhava det allmännas verksamhet för arbetslöshetens bekämpande, avses skola anordnas. Utskottet vill härvid betona vikten av att, därest ej båda dessa funktioner anförtros åt ett och samma organ, ett intimt samarbete anordnas mellan de olika myndigheterna, så att ej åtgärder för arbetslöshetens bekämpande vidtagas, som skulle kunna försvåra tjänstepliktlagens tillämpning, eller som kunde bli obehövliga med en något ändrad tillämpning av tjänstepliktlagen.

Enligt sista stycket i 3 § kunna beträffande visst arbetsområde andra myndigheter än de ovan omnämnda beklädas med riksarbetsstyrelsens eller länsarbetsstyrelsens befogenhet, där det av särskilda skäl finnes påkallat. Denna möjlighet synes exempelvis böra utnyttjas för det fall, att tillämpning av lagen blir aktuell beträffande sjöfart på utländska hamnar. Därvid kunna de konsulara myndigheterna tänkas utnyttjade för handläggning av frågor som eljest enligt lagen skulle ankomma på länsarbetsstyrelserna, t. ex. tillstånd enligt 24 § andra stycket till avskedande av tjänstepliktig sjöman eller tillstånd för tjänstepliktig sjöman att avmönstra.

Enligt 5 § skall i län, i fråga om vilket Kungl. Maj:t därom förordnar, arbetsförmedlingsanstalt, som finnes anordnad enligt 1934 års lag om offentlig arbetsförmedling, stå under länsarbetsstyrelsens ledning. I sådant fall skola, enligt 6 §, vissa angivna bestämmelser i 1934 års lag, bland annat om socialstyrelsens tillsynsbefogenhet, ävensom reglemente för arbetsförmedlingsanstalten icke äga tillämpning å anstaltens verksamhet. Därest förordnande enligt 5 § meddelas enbart beträffande vissa län, skulle i dessa län de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna komma att stå under länsarbetsstyrelsernas ledning och vara undandragna socialstyrelsens tillsyn, under det att i övriga län socialstyrelsens tillsynsbefogenheter enligt 1934 års lag fortfarande skulle gälla. Den dualism i fråga om tillsynsmyndigheter, som i ett sådant läge skulle uppstå, kan uppenbarligen förorsaka vissa olägenheter med avseende å enhetligheten i arbetsförmedlingen inom riket. Jämväl ur andra synpunkter kan det föreligga skäl att icke sätta bestämmelserna i 1934 års lag i angiven omfattning helt ur kraft och därigenom rubba den nu befintliga organisationen, även om länsarbetsstyrelserna erhålla befogenheter beträffande arbetsförmedlingsanstalternas ledning. Utskottet förordar därför en omformulering av 6 § första stycket i sådan riktning att upphävandet av de angivna nu gällande bestämmelserna för arbetsförmedlingsanstalterna göres beroende av Kungl. Maj:ts prövning i det aktuella fallet.

Den i 15 § stadgade tjänsteplikten för ungdom är företrädesvis avsedd att

komma till användning i form av uppbåd av all ungdom i en viss ålder för att denna under en kort tid skall hjälpa till med något viktigt arbete av brådskande beskaffenhet inom viss del av riket. Då det här kan bli fråga om sammanförande av ett större antal unga personer, vill utskottet fästa uppmärksamheten på att den Kungl. Maj:t enligt 23 § i lagen tillerkända befogenheten att förordna om särskild tillsyn över arbetsplatser användes i all den utsträckning omständigheterna föranleda. Särskild vikt bör också läggas vid att ledningen av större förläggningar blir tillräckligt kvalificerad.

Då enligt 13 § förordnande meddelats om tjänsteplikt för pensionstagare, kan, enligt tredje stycket i samma paragraf, länsarbetsstyrelsen medgiva befrielse, om fullgörande av tjänsteplikten skulle för den tjänstepliktige medföra betydlig förlust eller olägenhet eller eljest synnerliga skäl föreligga. Denna rätt att medgiva befrielse är uppenbarligen vidsträcktare än vad fallet är därest förordnande om allmän tjänsteplikt meddelas enligt 16 §, varest såsom förutsättning för befrielse uppställs allenast, att synnerliga skäl föreligga. Med hänsyn härtill torde det böra framhållas, att därest för ett visst arbetsområde meddelats förordnande om tjänsteplikt för pensionstagare och därefter förordnas om allmän tjänsteplikt, en omprövning av beviljade undantag från tjänsteplikten måste göras på grundval av de strängare bestämmelserna i 16 §.

I 18 §, som innehåller bestämmelser om vissa generella undantag från tjänsteplikt, stadgas sådant undantag bland annat för den som fullgör luftskyddstjänst, i den mån han tages i anspråk därför. Härmed torde åsyftas sådana personer, som enligt 10 § lagen den 31 mars 1938 om förfoganderätt för luftskyddets behov blivit särskilt uttagna för att fullgöra luftskyddstjänst.

Enligt 24 § sista stycket må fråga om upphörande av tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare ej prövas av domstol. Härmed avses att förhindra kompetenskonflikter mellan länsarbetsstyrelserna och domstolarna; domstol skall sålunda icke äga utöva den länsarbetsstyrelsen tillkommande diskretionära prövningsrätten beträffande frågor om tjänstepliktigs anställning skall tillåtas upphöra eller ej. Däremot skall givetvis i fall, då åtal väckts mot tjänstepliktig för förseelse mot 44 §, domstolen äga avgöra huruvida sådant medgivande av länsarbetsstyrelsen eller arbetsgivaren föreligger, att anställningen får anses hava upphört. I syfte att klarare uttrycka bestämmelsens innebörd förordar utskottet en omformulering av densamma.

För handläggning av de i 27 § omnämnda lönefrågorna vid tjänsteplikt skall, enligt 28 §, finnas en lönenämnd för tjänsteplikt eller, om Konungen därom förordnar, särskilda sådana nämnder för olika arbetsområden eller delar av riket. Man torde kunna antaga att lönernas storlek i de flesta fall kommer att regleras genom kollektivavtal. För de fall, då överenskommelse ej kan träffas, måste emellertid finnas ett organ som träffar avgörande i frågan, och utskottet ansluter sig till förslagets ståndpunkt att dessa ofta synnerligen ömtåliga frågor anförtros åt en nämnd, som i sig innesluter representanter för organisationerna å arbetsmarknaden. För tryggande av enhetlig-

heten i dessa avgöranden är det uppenbarligen av stor vikt att endast en för hela riket gemensam nämnd inrättas. Skulle det nämnden åvilande arbetet bliva alltför betungande, kan det dock bliva oundgängligt att inrätta särskilda nämnder för vissa arbetsområden. I sådana fall torde måhända dessa nämnder kunna konstitueras såsom delegationer av en och samma lönenämnd. Däremot har inom utskottet uttalats betänkligheter mot den i förslaget medgivna möjligheten att inrätta särskilda nämnder för olika delar av riket. Med hänsyn till att det här rör sig om ett oprövat område, har utskottet dock ej ansett sig böra föreslå någon ändring av lagtexten på denna punkt.

Den form av statsbidrag till tjänstepliktig, som regleras i 36 §, benämnes utjämningsbidrag till tjänstepliktig och må utgå till den, för vilken fullgörande av tjänsteplikt medför, att hans arbetsinkomst minskas eller att han och hans familj komma att bo på skilda orter. Utjämningsbidragets belopp fastställles icke i lagen, vilken endast anger principerna för beräkning av bidragets maximibelopp i de båda hänseenden, varom här är fråga, sålunda till täckande av inkomstminskning och av levnadskostnadsökning. I förstnämnda avseende förutsattes en beräkning av dels vad vederbörande förtjänar under tjänstepliktens fullgörande och dels vad han må antagas hava kunnat förtjäna under samma tid i det yrke, som han närmast före uttagningen till tjänsteplikt utövade. Om det förra beloppet understiger det senare, må bidrag i detta hänseende utgå med högst skillnaden mellan beloppen. Till täckande av ökning i levnadskostnader må bidrag utgå oberoende av vad den tjänstepliktige kan vara berättigad till enligt nyssnämnda beräkningsgrund. Från den beräknade kostnadsökningen skall dragas vad den tjänstepliktige eventuellt vunnit genom ökning i arbetsinkomst under tjänstepliktens fullgörande. Vad nu sagts gäller endast bidragets maximibelopp. Med vilket belopp bidrag inom dessa gränser faktiskt skall utgå, blir beroende av ytterligare föreskrifter i ämnet, vilka Kungl. Maj:t äger meddela. Även de ovan antydda beräkningarna skola närmare regleras i sådana föreskrifter.

I sitt i utskottets redogörelse återgivna anförande vid förslagens remitterande till lagrådet har departementschefen framhållit, att förslaget i denna del icke innebär något ståndpunktstagande i detalj utan endast angivande av vissa allmänna linjer för frågans lösande, samt att han förutsatte, att den slutliga utformningen härav i samband med frågor om anslag för ändamålet komme att underställas Kungl. Maj:ts och riksdagens prövning. Med hänsyn härtill har utskottet icke ingått i någon närmare prövning av frågan i vilka fall ersättning bör utgå. Vad angår de angivna grunderna för ersättningens maximibelopp vill emellertid utskottet framhålla, att ersättning för minskning i arbetsinkomst icke rimligen bör kunna utgå med högre belopp än vad den enskilde arbetstagaren kan anses sannolikt hava förlorat under den tid han ålagts arbete såsom tjänstepliktig. Man synes sålunda enligt den föreslagna lagtexten icke böra räkna med normalinkomsten inom yrket utan med den sannolika inkomsten för den ifrågavarande arbetstagaren.

Enligt 38 § äger tjänstepliktig under vissa förutsättningar rätt att av stats-

medel utfå lönebelopp, som förfallit till betalning men icke utgivits av arbetsgivaren. Ersättning må, där ej skäl till undantag äro, icke utgå för lönefordran, som förfallit till betalning mer än tre månader, innan ansökan om ersättning göres. Utskottet vill härvid framhålla, att fall, då nämnda undantagsbestämmelse bör vinna tillämpning, kunna förekomma beträffande sjömän, som äro borta från hemorten längre tid.

Förseelser mot lagen skola enligt uttalande av departementschefen vid 44 § åtalas av allmän åklagare inför allmän domstol. Uppenbarligen blir det en ömtålig fråga att avgöra om en förseelse mot lagen skett av den beskaffenhet att åtal skall anställas. Med hänsyn till lagens extraordinära karaktär torde åtal icke böra tillgripas i fall, då andra åtgärder kunna befinnas vara mera ägnade att befordra effektiviteten av lagens tillämpning. Det synes därför lämpligt att det anförtros åt de myndigheter, som hava att tillämpa lagen, att avgöra om åtal skall ske. Utskottet förordar ett tillägg till 44 § av sådan innebörd. Någon särskild forumregel för detta fall torde ej erfordras.

Enligt övergångsbestämmelserna till lagen om tjänsteplikt skall lagen den 8 december 1939 om tjänsteplikt för medicinalpersonal, vilken gäller till och med den 30 juni 1940, upphävas. Då Kungl. Maj:t erhållit riksdagens bemyndigande att meddela förordnande om tillämpning av sistnämnda lag men ett dylikt förordnande skulle förfalla i och med utfärdande av föreliggande lag, föreslår utskottet den ändring av övergångsbestämmelserna, att Kungl. Maj:t gives befogenhet att förordna att lagen om tjänsteplikt för medicinalpersonal skall upphöra att gälla å dag före den 1 juli 1940.

Mot förslaget till lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister har utskottet icke funnit anledning till erinran.

På grund av det anförda får utskottet hemställa,

A) att riksdagen, med förklarande att riksdagen funnit vissa ändringar böra vidtagas i de av Kungl. Maj:t framlagda lagförslagen, måtte för sin del antaga följande förslag till

1) **L a g** om tjänsteplikt.

Häri genom förordnas som följer:

1 KAP.

Inledande bestämmelser.

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen, när riksdagen ej är samlad, förordna, att 2—7 kap. i denna lag eller ett eller flera av dem skola äga tillämpning; dock må förordnande, som nu sagts, ej meddelas, med mindre Konungen låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skall sammanträda inom trettio dagar. Varder ej meddelat förordnande av nästföljande riksdag inom trettio dagar från riksdagens början gillat, skall detsamma efter utgången av nämnda tid upphöra att lända till efterrättelse.

Prövas under tid, då riksdagen är samlad, förhållanden vara för handen, som i första stycket sägs, äger Konungen med riksdagens samtycke meddela förordnande, som där avses.

2 §.

Förordnande jämlikt 9, 12, 13, 15 eller 16 § må meddelas för att tillgodose behov av arbetskraft, som erfordras för krigsmakten, dess utrustning eller underhåll, befolkningens försörjning med livsmedel eller bränsle, samfärdseln eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Sådant förordnande må dock ej gälla vapentjänst vid krigsmakten.

Förordnande, som i första stycket sägs, må avse viss näring eller verksamhet, i dess helhet eller med visst undantag, eller ock närmare bestämt behov av arbetskraft.

3 §.

Myndighet, som Konungen därtill förordnar, åligger att närmast under Konungen för riket i dess helhet handhava tillämpningen av denna lag och med stöd därav meddelade föreskrifter. Sagda myndighet benämnas i denna lag *riksarbetsstyrelsen*.

Inom varje län åligger det av Konungen därtill förordnad myndighet, i denna lag benämnd *länsarbetsstyrelse*, att under riksarbetsstyrelsens ledning handhava tillämpningen av lagen och nyssnämnda föreskrifter.

Kristidsnämnd eller, om sådan ej finnes, kommunalnämnd eller drätselkammare åligger att inom sitt verksamhetsområde lämna förutnämnda myndigheter biträde.

Utan hinder av vad i första och andra styckena stadgas äger Konungen, där det av särskilda skäl finnes påkallat, uppdraga åt annan myndighet att

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

beträffande visst arbetsområde utöva de befogenheter, som enligt denna lag tillkomma riksarbetsstyrelsen eller länsarbetsstyrelse.

4 §.

I denna lag förstås
med *tjänsteplikt* sådan skyldighet, som ålägges genom förordnande enligt 12, 13, 15 eller 16 §,

med *tjänstepliktberättigat företag* sådant företag, som i den ordning denna lag stadgar förklaras berättigat till tjänstepliktig arbetskraft, dock att, där förordnande om tjänsteplikt avser allenast viss för företaget erforderlig arbetskraft, detsamma endast i avseende å sådan arbetskraft är att anse som tjänstepliktberättigat, samt

med *tjänstepliktberättigad arbetsgivare* den som driver tjänstepliktberättigat företag.

2 KAP.

Arbetsförmedling.

5 §.

I län, i fråga om vilket Konungen därom förordnar, skall under tid, som av Konungen bestämmes, arbetsförmedlingsanstalt, som finnes anordnad enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling, stå under ledning av länsarbetsstyrelsen och utöver anstalten eljest åliggande uppgifter fullgöra vad enligt denna lag ankommer på arbetsförmedlingsanstalt ävensom i övrigt biträda länsarbetsstyrelsen. Därvid skall länsarbetsstyrelsen äga besluta om anstaltens organisation och verksamhet samt förfoga över dess personal, lokaler och materiel, varvid dock styrelsen ej äger anställa ny personal för längre tid än förordnandet avser jämte skäligen uppsägningstid.

6 §.

Såvitt angår arbetsförmedlingsanstalts verksamhet under tid, då detsamma står under länsarbetsstyrelses ledning, skola 2, 7 och 9—12 §§ lagen om offentlig arbetsförmedling ävensom enligt 6 § samma lag antaget reglemente icke äga tillämpning samt å verksamheten belöpande kostnader bestridas av statsmedel.

6 §.

Såvitt angår arbetsförmedlingsanstalts verksamhet under tid, då detsamma står under länsarbetsstyrelses ledning, skola, *i den mån Konungen därom förordnar*, 2, 7 och 9—12 §§ lagen om offentlig arbetsförmedling ävensom enligt 6 § samma lag antaget reglemente icke äga tillämpning. Å verksamheten belöpande kostnader *för samma tid* bestridas av statsmedel.

I den mån åtgärd, som vidtagits för arbetsförmedlingsanstalt under tid, då dess verksamhet letts av länsarbetsstyrelsen, finnes vara överflödigt för verksamheten, sedan länsarbetsstyrelsen frånträtt ledningen, skola för tiden därefter av åtgärden föranledda kostnader ersättas av statsmedel. I övrigt skall i anledning av vad i 5 § föreskrives ersättning icke utgå.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

7 §.

Konungen äger i den omfattning, som prövas erforderlig, förordna om förbud för annan än offentlig arbetsförmedlingsanstalt att bedriva arbetsförmedling samt om inskränkning i rätten att utöva sådan verksamhet, vartill tillstånd meddelats med stöd av lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling.

Utan hinder av förordnande, som nu sagts, må riksarbetsstyrelsen medgiva, att annan arbetsförmedling än sådan, som bedrivs av offentlig arbetsförmedlingsanstalt, må tillsvidare och på villkor, som styrelsen föreskriver, utövas i samverkan med den offentliga arbetsförmedlingen.

3 KAP.

Arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser.

8 §.

Konungen äger i den omfattning, som prövas erforderlig, stadga förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av offentlig arbetsförmedlingsanstalt eller eljest med dess medgivande (*arbetsförmedlingstvång*).

9 §.

1 mom. Konungen äger förordna, att visst behov av arbetskraft skall tillgodoses före annat sådant (*företrädesbestämmelse*). Dyligt förordnande må göras ovillkorligt eller med viss inskränkning.

Riksarbetsstyrelsen åligger att, i den mån förordnandet icke innehåller bestämmelser därom, fastställa vilka företag, som jämlikt förordnandet skola äga företräde, ävensom, där det finnes erforderligt, föreskriva, till vilket antal varje sådant företags arbetsstyrka av olika slag må uppbringas med tillämpning av förordnandet. Riksarbetsstyrelsen må bemyndiga länsarbetsstyrelse att i enlighet med riksarbetsstyrelsens anvisningar meddela beslut, som nu sagts.

2 mom. I den mån företrädesbestämmelse gäller, må, så länge i viss, av Konungen föreskriven ordning är tillkännagivet, att det företrädesberättigade behovet av arbetskraft icke är fyllt, arbetsförmedlingsanstalt beträffande därför lämpad arbetstagare ej lämna anvisning eller medgivande att taga annat arbete.

3 mom. Länsarbetsstyrelse må, på särskilda skäl, medgiva undantag från företrädesbestämmelses tillämpning.

10 §.

Har avtal om anställning träffats i strid mot förbud, som i 8 § sägs, och kan anställningen icke godkännas med hänsyn till gällande företrädesbestämmelser, vare arbetstagaren skyldig att efter föreläggande av länsarbetsstyrelsen frånträda anställningen.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

11 §.

Vad i detta kapitel stadgas gäller ej

- a) där anställningen är av endast tillfällig natur;
- b) där arbetstagaren före kalenderårets början fyllt sjuttio år; eller
- c) där ena parten i anställningsförhållandet eller hans make är den andra partens bröstarvinge eller adoptiv-, styv- eller fosterbarn eller dess avkomling eller ock syskon, halvsyskon, adoptiv- eller fostersyskon.

4 KAP.

Tvångsförlängning.

12 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det arbetstagare såsom tjänsteplikt att ej lämna sin anställning utan särskilt medgivande därtill eller eljest nedlägga arbetet (*tvångsförlängning*).

Sådan skyldighet må icke åläggas den som före kalenderårets början fyllt sjuttio år.

5 KAP.

Tjänsteplikt för pensionstagare.

13 §.

I den mån Konungen därom förordnar vare den som på grund av statstjänst åtnjuter ålderspension skyldig att, såvitt hans hälsotillstånd och arbetsförmåga det medgiva, efter myndighets anvisning antaga och utföra sådant arbete, som han i ifrågavarande tjänst senast utfört, eller arbete av därmed jämförligt slag (*tjänsteplikt för pensionstagare*).

Sådan skyldighet må icke åläggas den som före kalenderårets början fyllt sjuttio år.

Där fullgörande av skyldighet, som nu sagts, skulle för den tjänstepliktige medföra betydlig förlust eller olägenhet eller eljest synnerliga skäl föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse därifrån tills vidare.

14 §.

I den omfattning Konungen föreskriver skall för den som på grund av annan tjänst än statstjänst åtnjuter pension vad i 13 § stadgas äga motsvarande tillämpning.

6 KAP.

Tjänsteplikt för ungdom.

15 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller nitton år, att efter myndighets anvisning antaga och utföra

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*tjänsteplikt för ungdom*).

Tjänsteplikt för ungdom skall, där det lämpligen kan ske, tagas i anspråk samtidigt beträffande alla inom viss del av riket bosatta personer i samma ålder och av samma kön.

Där tjänstepliktigs anhörig är huvudsakligen beroende av hans arbete för sin försörjning eller eljest synnerliga skäl föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt, varom nu är fråga.

7 KAP.

Allmän tjänsteplikt.

16 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år, att efter myndighets anvisning antaga och utföra arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*allmän tjänsteplikt*).

Förordnande härom må inskränkas att avse endast vissa grupper av personer, bestämda med avseende å ålder, kön, försörjningsskyldighet, bostadsort, yrkeskunnighet eller annan omständighet.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt, varom nu är fråga.

8 KAP.

Vissa för olika slag av tjänsteplikt gemensamma bestämmelser.

17 §.

Tjänsteplikt må, med ovan för olika fall stadgade begränsningar, åläggas envar, som är bosatt eller eljest stadigvarande vistas i riket, i den mån ej Konungen beträffande medborgare i viss stat eller personer utan medborgarskap annorlunda förordnar.

18 §.

Den som är anställd hos staten må endast i den omfattning Konungen föreskriver tagas i anspråk för annan tjänsteplikt än tvångsförlängning.

Den som fullgör militärtjänst är undantagen från tjänsteplikt, så ock den som fullgör luftskyddstjänst, i den mån han tages i anspråk därför.

I övrigt äger riksarbetsstyrelsen beträffande person, som är anställd hos landsting, vägdistrikt eller annan kommun, hushållningssällskap eller tjänstepliktberättigat företag, eller annan, vars verksamhet har betydelse för ändamål, som i 2 § sägs, i särskilt fall eller allmänt föreskriva, i vad mån sådan person skall vara undantagen från tjänsteplikt.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

19 §.

Då Konungen förordnat om tjänsteplikt, åligger det riksarbetsstyrelsen att, i den mån förordnandet icke innehåller bestämmelser därom, fastställa vilka företag, som jämlikt förordnandet äro tjänstepliktberättigade, ävensom, där förordnandet avser tjänsteplikt för pensionstagare eller allmän tjänsteplikt, föreskriva, till vilket antal varje sådant företags arbetsstyrka av olika slag må uppbringas med tillämpning av förordnandet. Där det finnes lämpligt, må även vid förordnande om tjänsteplikt för ungdom föreskrift givas i sistnämnda hänseende.

Riksarbetsstyrelsen må bemyndiga länsarbetsstyrelse att i enlighet med riksarbetsstyrelsens anvisningar meddela beslut, som nyss sagts.

20 §.

I den mån behov av arbetskraft, som avses i förordnande om tjänsteplikt av annat slag än tvångsförlängning, icke kan fyllas på annat sätt, skall efter framställning från tjänstepliktberättigad arbetsgivare länsarbetsstyrelsen uttaga tjänstepliktiga och anvisa dem att taga arbete hos arbetsgivaren.

21 §.

1 mom. Före uttagning till tjänsteplikt bör i den omfattning förhållandena medgiva tillfälle beredas tjänstepliktiga, som därvid kunna komma i fråga, att frivilligt anmäla sig till uttagning.

2 mom. Uttagning till tjänsteplikt skall ske så, att de i 2 § angivna ändamålen därigenom icke motverkas.

Där icke bestämmelsen i 15 § andra stycket till annat föranleder, skola länsvis eller, efter riksarbetsstyrelsens föreskrift, för flera län gemensamt de tjänstepliktiga uttagas i följande ordning:

- a) de som frivilligt anmäla sig till uttagning;
- b) de som genom tjänstepliktens fullgörande uppenbarligen icke komma att vidkännas minskning i arbetsinkomst;
- c) övriga tjänstepliktiga.

I övrigt skall vid uttagningen skälig hänsyn tagas å *ena sidan* till det allmännas intresse av att till arbetet uttagas de därför bäst lämpade ävensom till den tjänstepliktberättigade arbetsgivarens i sådant hänseende framställda önskemål och å *andra sidan* till den tjänstepliktiges dittillsvarande arbetsgivares olägenhet av åtgärden och den tjänstepliktiges olägenhet av en förändring av arbetsförhållanden eller bostadsort ävensom till den tjänstepliktiges val mellan olika ifrågakommande arbeten och arbetsplatser. Av hänsyn, som nu sagts, må även undantag ske från den i andra stycket föreskrivna ordningen.

22 §.

Om tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare skall, där ej i denna lag annat föreskrives, gälla vad som enligt lag, avtal eller sedvänja gäller för frivillig arbetsanställning av ifrågavarande slag.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

23 §.

Konungen äger förordna om tillsyn över arbetsplatser, där tjänsteplikt fullgöres. Å sådan tillsyn skall vad i 29 samt 47—50 §§ lagen om arbetarskydd stadgas äga motsvarande tillämpning; dock att vad där sägs om yrkesinspektionens chefsmyndighet skall avse länsarbetsstyrelsen.

24 §.

Den som fullgör tjänsteplikt må ej utan medgivande av arbetsgivaren eller länsarbetsstyrelsen frånträda sin anställning och ej heller eljest nedlägga arbetet.

Mot den tjänstepliktiges vilja må sådan anställning upphöra endast med länsarbetsstyrelsens medgivande. Styrelsen äger därvid föreskriva senare tidpunkt för anställningens upphörande än som må föranledas av arbetstagaren tillkommande uppsägningstid.

Där i anställning, som här avses, arbetsgivaren inställer arbetet helt eller delvis eller eljest underlåter att taga den tjänstepliktiges arbetskraft i anspråk utan att anställningen upphör, äger, i den mån länsarbetsstyrelsen ej annat föreskriver, den tjänstepliktige likväl rätt till lön och andra förmåner efter vad som utgick, innan åtgärden vidtogs.

Fråga om upphörande av tjänsteplikt. Fråga, som enligt denna lag tillhör tigs anställning hos tjänstepliktberättigade. länsarbetsstyrelsens avgörande, må ej prövas av domstol. Fråga om arbetsgivare må ej prövas av domstol.

9 KAP.

Bestämmande i vissa fall av anställningsvillkor vid tjänsteplikt.

25 §.

Villkoren för tjänstepliktigs anställning hos staten som tjänstepliktberättigad arbetsgivare skola, i den mån för statstjänst eljest gällande föreskrifter icke äro tillämpliga, fastställas av Konungen. Därvid böra, såvitt särskilda förhållanden ej annat föranleda, i huvudsak följas bestämmelser, som eljest gälla för statlig tjänst av sådant slag.

26 §.

Vid förordnande om tjänsteplikt för ungdom äger Konungen, om särskilda skäl därtill äro, beträffande alla med förordnandet avsedda tjänstepliktiga fastställa likformiga villkor för deras anställning hos tjänstepliktberättigade arbetsgivare.

27 §.

I andra fall än i 25 och 26 §§ sägs skola villkoren för tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, i den mån desamma icke regleras genom kollektivavtal, som är bindande för båda i fråga om sådan anställning, eller genom avtal därom mellan arbetsgivaren och den tjänstepliktige, bestämmas på sätt nedan sägs. Därvid böra, i den mån särskilda

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

förhållanden ej annat föranleda, i huvudsak följas villkor, som i betydande utsträckning tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom näringen.

För tid, då anställningsvillkoren icke regleras genom avtal, som nyss sagts, och intill dess beslut enligt nedan givna bestämmelser meddelats parterna, äger arbetsgivaren bestämma villkoren, dock att, om beslutet innebär större förmåner för den tjänstepliktige, arbetsgivaren vare skyldig att i efterhand utgiva vad som med tillämpning av beslutet ytterligare belöper på samma tid.

I övrigt skall om beslutets giltighetstid gälla vad detsamma därom innehåller.

28 §.

För handläggning av frågor, som omförmälas i 27 §, (*lönefrågor vid tjänsteplikt*) skall finnas en *lönenämnd för tjänsteplikt* eller, om Konungen därom förordnar, särskilda sådana nämnder för olika arbetsområden eller delar av riket.

I sådan nämnd skola finnas ordförande samt ledamöter och suppleanter till det antal, som Konungen med hänsyn till nämndens uppgifter och nedan givna bestämmelser om dess sammansättning finner erforderligt. De utses av Konungen. Av ledamöterna liksom av suppleanterna skola en eller flera (*arbetsgivarrepresentanter*) utses bland personer, föreslagna av organisationer, som företräda arbetsgivare inom nämndens verksamhetsområde, samt en eller flera (*arbetstagarrepresentanter*) bland personer, föreslagna av organisationer, som företräda olika grupper av arbetstagare inom området.

I lönenämnds handläggning av lönefråga vid tjänsteplikt skola, i den ordning Konungen föreskriver, utom ordföranden eller ersättare för denne, deltaga sex ledamöter eller suppleanter, därav två arbetsgivarrepresentanter och två arbetstagarrepresentanter, eller ock, då Konungen för viss lönenämnd därom förordnat, två ledamöter eller suppleanter, därav en arbetsgivarrepresentant och en arbetstagarrepresentant.

Ordföranden äge utslagsröst.

29 §.

Lönefråga vid tjänsteplikt prövas av lönenämnd på framställning av part.

Innan lönenämnd beslutar i sådan fråga, skall tillfälle beredas parterna att utföra sin talan.

30 §.

För att följa lönenämnds verksamhet förordnas av Konungen *kronoombud* jämte ersättare.

Kronoombud skall underrättas om anhängig lönefråga vid tjänsteplikt och äger deltaga i lönenämnds förhandlingar.

31 §.

Kronoombudet äger föreskriva, att lönenämnds beslut i lönefråga vid tjänsteplikt skall underställas Konungen, som därefter beslutar i ärendet.

Lönenämnds beslut i sådan fråga må ej utfärdas, innan kronoombudet förklarat, huruvida underställning därav skall ske.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

32 §.

Lönefråga vid tjänsteplikt må handläggas med förening av arbetsgivare eller av arbetstagare som part.

I sådant fall vare, i den mån anställningsvillkoren icke regleras genom avtal, som i 27 § sägs, lönenämndens eller Konungens beslut vad beträffar yrkesgrupper och område, som avses däri, bindande för envar, som vid tiden för beslutet var medlem i föreningen eller senare inträtt som sådan.

Vad nu sagts om förening av arbetsgivare eller arbetstagare skall ock gälla förening eller förbund av flera sådana föreningar. Därvid skall vad som stadgas om medlem i förening gälla medlem i ansluten förening.

33 §.

Twist om tolkning eller tillämpning av beslut i lönefråga vid tjänsteplikt skall i fall, som avses i 32 §, handläggas av arbetsdomstolen, såvitt ej annat följer av vad i 24 § sista stycket stadgas.

10 KAP.

Särskilda förmåner vid tjänsteplikt.

34 §.

Där någon på grund av tjänsteplikt har att tillträda anställning på ort, belägen mer än tio kilometer från den ort, där den tjänstepliktige bor eller eljest stadigvarande eller för fullgörande av tjänsteplikt vistas, skall i den ordning Konungen föreskriver genom myndighets försorg beredas honom fri resa från den senare orten till den förra samt, där restiden överstiger sex timmar, uppehålle därunder.

35 §.

Finnes sannolikt, att tjänstepliktig för fullgörande av tjänsteplikt varaktigt kommer att uppehålla sig å viss ort utom sin hemort, må länsarbetsstyrelsen, i den mån det prövas skäligt, bevilja ersättning av statsmedel för kostnad för flyttning av den tjänstepliktiges familj och bohag till förstnämnda ort (*flyttning ersättning till tjänstepliktig*).

Sådan ersättning beräknas enligt grunder, som fastställas av Konungen.

36 §.

Till tjänstepliktig, för vilken fullgörande av tjänsteplikt medför, att hans arbetsinkomst minskas eller att han och hans familj komma att bo på skilda orter, må i den utsträckning nedan stadgas utgå bidrag av statsmedel (*utjämningsbidrag till tjänstepliktig*).

Ersättning för minskning i arbetsinkomst må utgå med högst det belopp, varmed den tjänstepliktiges arbetsinkomst under tjänstepliktens fullgörande beräknas understiga vad han må antagas hava kunnat förtjäna under samma tid i det yrke, som han närmast före uttagningen till tjänsteplikt utövade.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

Oavsett om bidrag utgår enligt andra stycket, må under tid, då fullgörande av allmän tjänsteplikt medför, att den tjänstepliktige och hans familj bo på skilda orter, utjämningsbidrag utgå med högst det belopp, varmed levnadskostnaderna för den tjänstepliktige och familjen kunna beräknas hava ökats till följd därav; dock att, om den tjänstepliktiges arbetsinkomst enligt beräkningsgrunder, som angivits i andra stycket, ökats genom tjänstepliktens fullgörande, utjämningsbidrag må utgå allenast i den mån ökningen av levnadskostnaderna överstiger arbetsinkomstens ökning.

Utjämningsbidrag beviljas av länsarbetsstyrelsen.

Konungen meddelar närmare föreskrifter dels huru inkomstminskning eller levnadskostnadsökning, som i denna paragraf avses, skall beräknas, dels ock i vad mån utjämningsbidrag må utgå för sålunda beräknade belopp eller del därav.

37 §.

Har tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare upphört och tages ej den tjänstepliktige genast åter i anspråk för tjänsteplikt, skall vad i 34 § stadgas äga tillämpning för återresa till hemorten.

Har ersättning enligt 35 § utgått eller kunnat utgå, och finnes det sannolikt, att den tjänstepliktige icke inom den närmaste tiden tages i anspråk för tjänsteplikt på annan ort, skall vad i sistnämnda paragraf stadgas äga tillämpning för återflyttning till hemorten.

38 §.

Tjänstepliktig, som icke utfått förfallen löneförmån för fullgjord tjänsteplikt, äger av statsmedel utfå ogulden kontant lön jämte beräknade värdet efter ortens pris av uteblivna naturaförmåner (*löneersättning till tjänstepliktig*).

Är det ostridigt eller eljest uppenbart, att fordringen tillkommer den tjänstepliktige, skall ersättning utgå genast. I annat fall skall ersättning utgå, sedan det slutligen avgjorts, att fordringen tillkommer den tjänstepliktige, och det visats, att densamma icke kan uttagas hos arbetsgivaren.

Ersättning må, där ej skäl till undantag äro, icke utgå för lönefordran, som förfallit till betalning mer än tre månader, innan ansökan om ersättning göres. Ersättning utbetalas i den ordning Konungen föreskriver mot fordringens överlåtelse å statsverket.

39 §.

Med familj avses i detta kapitel make eller anhörig, som sammanbor med den tjänstepliktige och för försörjning eller vård är huvudsakligen beroende av denne.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

11 KAP.

Allmänna bestämmelser.

40 §.

Konungen äger föreskriva skyldighet dels för arbetsgivare att lämna upplysning om förhållanden av betydelse för tillämpningen av denna lag, dels också för envar, som enligt densamma kan komma att bli tjänstepliktig, att lämna sådan upplysning ävensom att för sådant ändamål efter anmaning personligen inställa sig å plats inom den ort, där han vistas.

41 §.

Där arbetstagare genom fullgörande av tjänsteplikt hindras att utföra åtaget arbete eller efter föreläggande enligt 10 § frånträder anställning, må det icke åberopas mot arbetstagaren som grund för skadestånd eller eljest.

Angående förbud för arbetsgivare att med anledning av fullgörande av tjänsteplikt skilja den tjänstepliktige från anställning ävensom angående rätt för den tjänstepliktige att ej av sådan anledning behöva vidkännas minskning i de med anställningen förenade förmånerna skall gälla vad som i sådant hänseende stadgas med avseende å värnpliktstjänstgöring.

42 §.

Upphör tjänsteplikt att gälla under tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, skall, i den mån ej mellan dem annat överenskommes, så anses, som hade fortsatt anställning avtalats mellan dem. Härför skola tillämpas de villkor, som gällde för anställningen vid tjänstepliktens upphörande, med de undantag, som nedan i denna paragraf stadgas.

Om anställningen uppsäges i anslutning till tjänstepliktens upphörande, skall angående uppsägningstid tillämpas följande. Där enligt anställningsvillkoren någondera parten åtnjuter uppsägningstid, icke understigande en vecka och icke överstigande fyra veckor, skall detta gälla. Längre uppsägningstid än nu sagts må icke åberopas, i den mån den omfattar mer än fyra veckor. Part, som enligt samma villkor icke åtnjuter uppsägningstid eller kortare sådan än en vecka, äger likväl fordra en veckas uppsägningstid.

Har före tjänstepliktens upphörande slutdag för anställningen avtalats eller blivit bestämd av länsarbetsstyrelsen, må anställningen uppsägas till tidigare dag men dess fortsättande efter nämnda dag icke kunna påfordras.

På särskilda skäl må länsarbetsstyrelsen föreskriva annan slutdag för anställningen än som följer av vad i andra och tredje styckena stadgas.

Beträffande sådan fortsatt anställning, som här avses, skall, sedan uppsägning skett i anslutning till tjänstepliktens upphörande, intill anställningens slut vad i 24 § tredje stycket stadgas äga motsvarande tillämpning.

Med avseende å tiden från tjänstepliktens upphörande till anställningens slut samt resa och flyttning från arbetsplatsen må, i den mån det finnes

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

skäligt, arbetstagaren åtnjuta förmåner, motsvarande vad som utgår till tjänstepliktig enligt 36—38 §§.

43 §.

Behörig länsarbetsstyrelse vare i fall, som avses i nedannämnda paragrafer, styrelsen i det län, inom vilket nedan för varje fall angiven plats är belägen, nämligen:

a) beträffande 9 § 1 mom. och 19 § platsen för det företrädes- eller tjänstepliktberättigade företaget;

b) beträffande 9 § 3 mom. platsen för fullgörande av den anställning, för vilken undantag ifrågasättes;

c) beträffande 10 § platsen för fullgörande av den anställning, som föreläggandet gäller;

d) beträffande 13, 15, 16 eller 20 § den plats, där den tjänstepliktige är bosatt eller eljest stadigvarande vistas;

e) beträffande 23, 24, 35—37 och 42 §§ platsen för tjänstepliktens fullgörande.

Vad ovan sagts avser den huvudsakliga vistelseorten eller arbetsplatsen. Är vistelsen eller arbetet ej huvudsakligen förlagt till visst län, skall riksarbetsstyrelsen för sådant fall utöva befogenheter, som tillkomma länsarbetsstyrelse.

I fall, som avses i 3 § sista stycket, skall i här ifrågavarande hänseende gälla vad Konungen därom förordnar.

44 §.

Med dagsböter eller, där omständigheterna äro synnerligen försvårande, fängelse i högst sex månader straffes:

a) den som med vetskap om föreskrift enligt 7 eller 8 § bryter däremot;

b) arbetstagare, som icke inom utsatt tid efterkommer föreläggande enligt 10 §;

c) tjänstepliktig, som icke inom förelagd tid efterkommer behörig myndighets anvisning att taga arbete hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare;

d) tjänstepliktig, som eljest olovligen utebliver från arbetet eller nedlägger detsamma eller ock på sådant sätt åsidosätter sina förpliktelser mot arbetsgivaren eller förgår sig mot denne eller annan, att förhållandet är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande;

e) den som icke fullgör upplysnings- eller inställeskyldighet, som föreskrivits med stöd av 40 §, eller vid fullgörande därav lämnar medvetet oriktig uppgift.

Böter, som ådömas enligt denna paragraf, tillfalla kronan.

Förseelse, som avses i denna paragraf, må ej åtalas av allmän åklagare, där ej förseelsen av länsarbetsstyrelse till sådant åtal anmäles.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

45 §.

För genomförande av beslut enligt denna lag äger länsarbetsstyrelse erhålla handräckning av polismyndighet.

46 §.

Över länsarbetsstyrelsens beslut må klagan föras hos riksarbetsstyrelsen. Över riksarbetsstyrelsens beslut må klagan föras hos Konungen i vederbörande statsdepartement.

Klagan föres genom besvär inom trettio dagar efter den, då klaganden erhöll del av beslutet. I beslutet skall givas anvisning om sättet för fullföljd av talan mot detsamma.

Beslut av länsarbetsstyrelse eller riksarbetsstyrelsen gånge i verkställighet utan hinder av förd klagan, där ej annat föreskrives i beslutet eller av den myndighet, hos vilken klagan föres.

47 §.

Över beslut av lönenämnd för tjänsteplikt må klagan ej föras.

48 §.

De närmare föreskrifter, som utöver vad denna lag innehåller finnas erforderliga för lagens tillämpning, meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 31 mars 1941. Förordnande, som meddelats jämlikt denna lag, skall ej gälla längre än lagen äger giltighet. Även efter det lagen i övrigt upphört att gälla, skola 3, 27—39, 41—44 och 46—48 §§ däri gälla i tillämpliga delar samt 47—50 §§ lagen om arbetarskydd äga motsvarande tillämpning å den som tagit befattning med tillsyn enligt 23 § denna lag.

Genom denna lag upphäves lagen om *Konungen äger förordna, att lagen tjänsteplikt för medicinalpersonal.* *den 8 december 1939 om tjänsteplikt för medicinalpersonal skall upphöra att gälla å dag före den 1 juli 1940.*

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

2) **Lag**

om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

Härigenom förordnas, att under tid, då 4 eller 7 kap. lagen om tjänsteplikt äger giltighet, i fråga om arbetsområde, som avses i 2 § samma lag, lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister skall äga vidgad tillämpning därutinnan,

att 3 § sistnämnda lag skall vara tillämplig utan hinder av att lönenämnd enligt lagen om tjänsteplikt är upprättad samt

att förlikningsmans ingripande enligt första stycket av nyssnämnda paragraf bör ske i arbetstvist av större betydelse, oaktat densamma icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 31 mars 1941.

B) att den i ämnet väckta motionen, II: 65, måtte anses besvarad genom utskottets hemställan under A).

Stockholm den 16 december 1939.

På andra särskilda utskottets vägnar:

S. LINNÉR.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Linnér, Hagman, Heiding, Norman, Branting, Gärde, Wistrand, Karl Johan Olsson*, Sven Larsson, Eskhult*, Sten och Karl Emil Johanson**;

från andra kammaren: herrar *Lindqvist, Hedlund* i Östersund, *Skoglund**, *Olsson* i Mellerud, *Ryberg**, *Liedberg, Molander* och *Lindberg* i Stockholm, fru *Gustafson* samt herrar *Persson* i Vinberg, *Åqvist** och *Gardell*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer

dels, beträffande 30 och 31 §§ i förslaget till lag om tjänsteplikt, av herrar *Linnér, Gärde, Wistrand, Karl Emil Johanson, Skoglund* och *Liedberg*;

dels, beträffande bestämmelsen i 44 § under d) i förslaget till lag om tjänsteplikt, av herr *Branting*, vilken anför:

»Med den i propositionen föreslagna och av utskottet förordade lydelsen av angivna lagrum har särskilt kriminaliserats det förhållandet, att en tjänstepliktig arbetare 'förgår sig' emot arbetsgivaren eller annan på sådant sätt 'att förhållandet är ägnat att försvåra arbetspliktens genomförande'. Straffet är dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Mot detta stadgande anmärkes följande:

1) Härmed har införts en egendomlig brottstyp på det rent disciplinära området. Att '*förgå sig*' emot annan torde enligt vanligt språkbruk betyda, att någon i hastigt mod uppträder på ett häftigt, ohövlit eller eljest förolämpande sätt. Lagen avser således, synes det, att garantera ett saktmodigt och hövlit uppträdande av arbetaren mot arbetsgivaren.

Den tjänstepliktige arbetaren kan enligt lagen även straffas, om han '*förgår sig*' emot 'annan' än arbetsgivaren, vilket enligt lagrådets tolkning betyder t. ex. verkställande direktören i företaget eller en ingenjör, verkställare eller förman. Ordet 'annan' synes för övrigt kunna betyda vilken person som helst, t. ex. en arbetskamrat.

I samma paragraf har emellertid även straffbelagts den gärningen, att tjänstepliktig på sådant sätt *åsidosätter sina förpliktelser* emot arbetsgivaren, att förhållandet är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande. Med

detta allmänna stadgande torde tillräckliga garantier vara givna emot ett eventuellt sabotage av tjänsteplikten. Det synes opåkallat att dessutom särskilt kriminalisera ett förfarande av den tjänstepliktige, som består däri, att han 'förgår sig' emot arbetsgivaren eller annan.

Visserligen straffbelägges med bestämmelsen icke vilken förlöpnig som helst, utan allenast ett beteende som 'är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande'. Denna inskränkning i brottsrekvisitet är emellertid synnerligen svävande och tånjbar. 'Ägnad att försvåra' tjänstepliktens genomförande är, torde man kunna säga, varje brist i tillbörligt uppträdande i den mån man nämligen kan påstå, att någons ohövlige eller opassande uppträdande på en arbetsplats inverkar menligt på arbetsförhållandena i allmänhet.

Det är givetvis icke min mening att försvåra ett olämpligt uppträdande av tjänstepliktig. Men det har hittills icke varit gällande ordning på svenska arbetsplatser, att arbetarna vid hot om böter eller fängelse skola tillhållas att icke 'förgå sig' emot förmän och verkställande direktörer etc. Med denna bestämmelse ha, synes det mig, i tjänstepliktslagen insmugit sig betraktelsesätt och åskådningar, hämtade ifrån vissa främmande länder, varifrån vi icke önska taga intryck.

2) Genom den föreslagna bestämmelsen brytes på ett stötande sätt principen om *likhet inför lagen*. Straffbart är enligt lagrummet, om tjänstepliktig arbetare på angivet sätt förgår sig emot arbetsgivaren eller dennes representanter eller emot 'annan', men däremot är det *icke* straffbart enligt tjänstepliktslagen, om arbetsgivare, som icke är tjänstepliktig, *på samma sätt och med samma konsekvenser för arbetet* 'förgår sig' emot de tjänstepliktiga arbetarna. Dessa ställas härmed i en särklass. Uppenbart borde dock vara, att om en arbetsgivare 'förgår sig' emot en tjänstepliktig arbetare eller flera, dylikt beteende kan vara ägnat att 'försvåra tjänstepliktens genomförande', och detta på ett vida allvarligare sätt än om en enskild arbetare skulle förgå sig. Även den sålunda införda olikheten inför lagen synes vara ett andligt lån från idéer, som hittills varit för svensk rätt främmande.

Vad sålunda anförts om arbetsgivarens ställning gentemot de vid företaget tjänstepliktiga arbetarna gäller i lika mån om verkställande direktörer, ingenjörer, verkmästare eller andra, i den mån dessa grupper ej blivit att anse såsom tjänstepliktiga.

3) Det skall observeras, att den nu föreslagna bestämmelsen i tjänstepliktslagen i olika avseenden går utöver *allmänna strafflagens* stadgande om straff för ärekränkning. Enligt S. L. 16: 12 straffas smädliga yttranden, hotelser eller missfirmliga gärningar med böter. Denna bestämmelse har nu uppenbarligen icke ansetts tillfyllest. Enligt tjänstepliktslagen straffas alltså redan den som 'förgår sig', och straffet är böter eller fängelse i högst 6 månader. Jag förmenar, att allmänna strafflagens bestämmelser i nu förevarande avseende äro tillfyllestgörande, lika väl som de ansetts till-

fyllestgörande för det fall, att arbetsgivare, direktör, ingenjör, verkmästare, förman eller 'annan' förgår sig emot tjänstepliktig arbetare.

Om man häremot invänder, att vad som bestraffas enligt tjänstepliktslagen icke är ett ärekränkingsbrott i egentlig mening, utan angreppet emot det statsintresse som kräver att visst arbete får oförhindrat fortgå, måste åter framhållas, att tjänstepliktslagen redan innehåller ett straffstadgande emot tjänstepliktig, som 'åsidosätter sina förpliktelser' med för tjänsteplikten menliga följder. Att härutöver skydda det angivna statsintresset speciellt emot den laedering, som må kunna tänkas uppkomma därav, att tjänstepliktig 'förgår sig' emot arbetsgivaren eller annan, synes så mycket mera opåkallat som tjänstepliktslagen icke genom ett allmänt straffbud har skyddat den under tjänsteplikt bedrivna produktionen. Att märka är exempelvis såsom också av 'Daco' påpekats, att något straff alls icke finnes för arbetsgivare eller annan chef vid tjänstepliktberättigat företag, som missköter eller rent av saboterar den för samhället betydelsefulla produktionen. Att under sådana omständigheter likväl gå så långt i omtanke om denna produktion, att man till och med bestraffar arbetare som 'förgår sig' mot arbetsgivaren eller arbetsledningen, på sätt som 'är ägnat' att försvåra arbetet, synes innebära en anmärkningsvärd ensidighet.

4) Straffbestämmelserna i 44 § tjänstepliktslagen avse i allmänhet att säkerställa iakttagande av vissa i lagen uttryckligen meddelade bestämmelser. Sälunda stadgas t. ex. i 24 § förbud för tjänstepliktig att utan medgivande av arbetsgivaren eller länsarbetsstyrelsen frånträda sin anställning eller eljest nedlägga arbetet. I konsekvens härmed stadgas i 44 § straff för tjänstepliktig, som olovligen uteblir från arbetet eller nedlägger detsamma. Att fullgörandet av stadgandena i en speciallag eller förordning säkerställas genom vissa straffstadganden, är normalt. Men beträffande det nu påtalade straffbudet gäller, att detsamma icke svarar emot någon viss i lagen stadgad skyldighet. Ingenstädes i tjänstepliktslagen har meddelats några stadganden angående de disciplinära förhållandena vid 'tjänstepliktberättigat företag'. Icke desto mindre har dock bland de i 44 § uppräknade förseelserna mot lagens bestämmelser upptagits såsom en särskild straffbar förseelse, att tjänstepliktig på visst sätt 'förgår sig' emot arbetsgivaren eller annan. Denna straffbestämmelse svarar alltså icke emot någon i lagen meddelad och beskriven skyldighet, vilket förhållande i en lag av denna beskaffenhet synes oformligt och även är ägnat att försvåra tolkningen.

5) Såsom redan av det anförda torde framgå, är det påtalade straffstadgandet synnerligen oklart till sin innebörd. Brottet 'att på sådant sätt förgå sig mot någon, att förhållandet är ägnat att försvåra tjänsteplikts genomförande' har hittills varit okänt i svensk rätt. De ordalag, med vilka den straffbara förseelsen beskrives, kunna icke heller anses öka lagens begriplighet. Även om det vore klart, vad som avses med att någon 'förgår sig' mot annan, måste man med den angivna formuleringen fråga sig, vilket det 'förhållande' är, som åsyftas när lagen talar om att 'förhållandet är ägnat att försvåra tjänsteplikts genomförande'.

Ytterligare synes skrivsättet anfäktbart i ett annat avseende, nämligen beträffande betydelsen i detta sammanhang av ordet tjänsteplikt. Paragrafen förutsätter alltså det fall, att 'tjänstepliktig' förgår sig emot arbetsgivaren på sådant sätt 'att förhållandet är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande'. Av ordalagen att döma måste väl här åsyftas *den tjänstepliktiges* tjänsteplikt. Denna tolkning överensstämmer med definitionen i 4 §, enligt vilken med *tjänsteplikt* förstås sådan skyldighet, som ålägges genom förordnande enligt 12, 13, 15 eller 16 §§. Men skulle man sålunda med bestämmelsen i 44 § verkligen avse att bestraffa den gärningen, att den tjänstepliktige, genom att förgå sig mot någon, skulle försvåra genomförandet av *sin egen* tjänsteplikt? Jag vågar förutsätta, att något helt annat har avsetts, nämligen att den tjänstepliktige genom sitt olämpliga uppträdande försvårar arbetet i det tjänstepliktberättigade företaget. Lagförslaget i nuvarande formulering synes meningslöst.

Gent emot de nu framställda invändningarna torde man möjligen vilja göra gällande, att utskottet skapat en garanti mot missbruk av bestämmelserna i 44 § och en borgen för deras förnuftiga tolkning genom sitt till propositionen fogade förslag, att åtal enligt lagen må ske allenast efter anmälan av länsarbetsstyrelsen. Denna styrelse förutsättes sålunda skola pröva vad som i olika fall förekommit, innan åtal kommer till stånd. Men länsarbetsstyrelsens föregående prövning av åtalsfrågan kan dock icke åberopas såsom ett argument emot ovan framställda invändningar av principiell, saklig och formell natur. Även i praktiken torde det vara svårt att föreställa sig den undersökning som förutsättes skola äga rum inom länsarbetsstyrelsen när det gäller att pröva, huruvida en tjänstepliktig kan anses hava på sådant sätt 'förgått sig' emot arbetsgivaren eller 'annan', att 'förhållande är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande'.

På grund av det anförda hemställes,

att orden 'eller förgår sig mot denne eller annan' i 44 § under d) i förslaget till lag om tjänsteplikt måtte utgå.»;

dels ock av herrar *Norman, Olsson* i Mellerud, *Molander* och *Lindberg* i Stockholm, vilka instämt i den av herr *Branting* gjorda hemställan.